

УДК 821.161.2 – 312.6Талалай+Харитоновна
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.20.2.22>

**ТВОРЧИЙ ДІАЛОГ МИТЦІВ – ЛЕОНІДА ТАЛАЛАЯ
І РАЙСИ ХАРИТОНОВОЇ (ТАЛАЛАЙ) – У ФОРМАТІ ОДНІЄЇ ДОЛІ**

**CREATIVE DIALOGUE OF ARTISTS – LEONID TALALAY
AND RAISA KHARITONOVA (TALALAY) – IN THE FORMAT OF ONE FATE**

Саснко В.П.,
orcid.org/0000-0002-1214-6467
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Борисенко Н.М.,
orcid.org/0000-0002-0351-2779
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової

У статті вперше аналізується творчий діалог між відомим поетом, лауреатом Шевченківської премії Леонідом Талалаєм та його дружиною Раїсою Харитоновною, яка в автобіографічній повісті «Я вийшла заміж за поета» крізь призму реалій подружнього життя зобразила специфіку постійного і латентного взаємообміну літературними інтенціями, що відбилося на індивідуальній творчості кожного з них.

Особливості життєвого і творчого діалогу постають у документально-художньому освітленні прозаїка Раїси Харитонової (літературний псевдонім дружини Леоніда Талалая). І водночас не обмежується тільки відтворенням реальних подій і взаємообміну думками, емоціями, мистецькими ремінісценціями й оціночними судженнями про явища культури. Бо має місце вихід у широкий світ духовного життя України 50-х – 2000-х і пізніших часів. А тому повість «Я вийшла заміж за поета» густо населена персонажами як із близького родинного кола, так і чималою кількістю героїв, які склали літературне середовище поета Леоніда Талалая, будучи його друзями, сподвижниками й опонентами впродовж тривалого перебування у сфері української і європейської культури. Повість насичена конкретикою спілкування, щирими емоціями у двоіпостасному сприйнятті навколишнього світу та взаємодіями в оцінках.

У публікації переконливо доведено, як саме трактується в автобіографічній повісті процес еволюції спарених героїв, особливо виразний в інтерпретації розвитку таланту дружини, розширенні горизонтів її інтелектуального виднокола, у взаємозбагаченні біполярним життєвим досвідом. Документально-художня інтерпретація творчого діалогу, здійснена в прозовому творі і численному листуванні між подружньою парою, цікаво взаємодоповнюється поетичними образами з віршованих збірок Раїси Харитонової, як-от «Чорна перлина» та «Перетинаючи межу».

Прикметно, що в цьому діалозі йдеться не про стиль учнівства, безпосереднього запозичення тем та ідей чи прийомів письма, а про взаємну систему спонук до активізації мистецьких талантів, якими були наділені від природи спарені герої повісті. Водночас порушуються деякі аспекти теорії художнього автобіографізму; аналізується

в єдності змісту і форми прозовий твір Раїси Харитонової, в якому проливається світло на спектр рис неповторних творчих індивідуальностей, сформованих і розвинутих у спільних довготривалих (37 років подружнього життя) життєвих реаліях.

Ключові слова: повість, специфіка художнього автобіографізму, життєві реалії як матеріал і підґрунтя для творчості, Раїса Харитонova, поет Леонід Талалай.

The article analyzes for the first time the creative dialogue between the famous poet, Shevchenko Prize winner Leonid Talalai and his wife Raisa Kharitonova, who in the autobiographical story "I married a poet" through the prism of the realities of married life portrayed the specifics of constant and latent mutual exchange of literary intentions, which affected the individual creativity of each of them.

Peculiarities of life and creative dialogue appear in the documentary and artistic coverage of the prose writer Raisa Kharitonova (literary pseudonym of Leonid Talalai's wife). At the same time, it is not limited with the reproduction of real events and the exchange of thoughts, emotions, artistic reminiscences and evaluative judgments about cultural phenomena.

Because there is an exit into the wide world of spiritual life of Ukraine in the 50's – 2000's and later times. That is why the story "I married a poet" is densely populated with characters from close family circles and a large number of heroes who made up the literary environment of the poet Leonid Talalai, being his friends, associates and opponents during his long life in Ukrainian and European culture. The story is full of specifics of communication, sincere emotions in the ambiguous perception of the world around them and mutual influences in their assessments.

The publication convincingly proves how the autobiographical story interprets the process of evolution of paired characters, especially in the interpretation of the development of wife's talent, expanding the horizons of her intellectual horizon, in the mutual enrichment with bipolar life experience. The documentary-artistic interpretation of the creative dialogue, carried out in a prose work and numerous correspondence between the couple, is interestingly complemented by poetic images from Raisa Kharitonova's poetry collections – such as "Black Pearl" and "Crossing the Border".

It is noteworthy that this dialogue is not about the style of discipleship, direct borrowing of themes and ideas or techniques of writing, but about the mutual system of motivations for activating artistic talents, which were endowed by nature paired heroes of the story. At the same time, some aspects of the theory of artistic autobiography are violated; Raisa Kharitonova's prose work is analyzed in the unity of content and form and the light is shed on the spectrum of features of unique creative personalities, formed and developed in common long-term (37 years of married life) realities of life.

Key words: novel, specifics of artistic autobiography, realities of life as material and basis for creativity, Raisa Kharitonova, poet Leonid Talalai.

Постановка проблеми. Історія літературного процесу знає приклади, коли подружній дует (Андрій Малишко і Любов Забашта), не обмежуючись лише родинними стосунками, переростає у творчу діалогічність, як це мало місце в приватному житті Леоніда і Раїси Талалаїв. І тут спрацьовував своєрідний парадокс, крізь призму якого достеменно і художньо переконливо трактується в повісті «Я вийшла заміж за поета» те, як зростав поетичний і прозовий талант молодої дружини під впливом зрілого і вельми успішного поета, який досяг успіху у своїй професії літератора і завоював самостійну нішу в мистецькому процесі України. Таким чином, з авторської точки зору представлено, як саме складався цей творчий діалог та ще й у форматі однієї долі.

Не маючи наміру вимірювати рівень талановитості співучасників сімейно-творчого діалогу, не можна не помітити, як він починався, розвивався і затухав після розриву і смерті чоловіка, але продовжував своє життя в інтерпретації однієї – жіночої – сторони, яка (без перебільшення!) не тільки зберегла вірність головним його родинним традиціям спілкування й самоповаги, а й поставила своєрідний пам'ятник автобіографічною повістю та низкою інших друків тому, що тримало цей союз у злагоді й гармонії, всупереч різним життєвим колізіям і неминучим випробуванням.

Отже, у повісті Раїси Харитонової йдеться про три стадії життєво-творчого діалогу й об'єднавчі скрижалі у виформатуванні спільної долі, які позначилися не тільки на індивідуальній судбї, а й на плідному творчому портреті двох митців. Оскільки творчість Раїси Харитонової за зовнішніми параметрами присвячена осмисленню досвіду сімейного співжиття в традиційних вимірах реалістично-побутового притирання характерів, вироблення «родинного статуту», то цілком закономірно, що на другому плані залишається центральна тема і повісті «Я вийшла заміж за поета», й окремих віршованих добірок, і поетичних збірок «Чорна перлина» та «Перетинаючи межу» – домінантна проблема духовного спілкування, особливостей формування творчого діалогу як підґрунтя стабільності родинного устрою і первинної потреби в реалізації універсального почуття кохання. Ця проблема, не виходячи на поверхню автобіографічної повісті, обростає конкретикою фактів і подій духовного наповнення стосунків, до якого прагнуть обоє – Він і Вона.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оразу виникає питання про критико-літературознавче підґрунтя заявленої теми статті. І тут уже на першопочатках аналізу стає зрозумілим, що література про творчість Леоніда Талалая кількісно та якісно значно переважає над аналогічним під-

ходом щодо здобутків Раїси Харитонової – поета і прозаїка. Це й тому, що авторка низки оповідань, оповідок, повісті і віршованих збірок пізніше ввійшла в літературний процес та ще й на тому його етапі, коли критика під час зникнення журналів й обмеженої кількості культурологічних газет стала менш затребуваною та актуальною. Крім того, відійшла у вічність низка продуктивних і фахових критиків, які присвятили себе лише цій ділянці творчості.

Якщо поетичний доробок лауреата Шевченківської премії Леоніда Талалая став об'єктом аналізу в багатьох різножанрових відгуках та статтях, то критичний дискурс, присвячений творчості Раїси Харитонової, порівняно скромніший і поки що не вийшов за межі жанрових моделей передмов / післямов, рецензій та розрізнених спеціальних статей. Якщо поезія Леоніда Талалая осмислена в монографічних дослідженнях, зокрема в книжці «Поетика Леоніда Талалая» Івана Прокоф'єва [12], то критико-літературознавчий дискурс про набуток Раїси Харитонової тільки набирає обертів.

Запорукою успішного розвитку цього критико-літературознавчого дискурсу є публікації таких майстрів слова, як А. Дімаров [6], В. Базилевський [1; 2; 3], Л. Голота [5], С. Йовенко [9], Л. Степовичка [15], В. Скуратівський [14], як і критиків Є. Барана [4], Д. Дроздовського [7; 8], І. Прокоф'єва [10; 11; 12] та ін.

Підсумовуючи, слід наголосити, що праці про творчість авторки книжки «Я вийшла заміж за поета» та низки поетичних збірок містять чимало цікавих, хоч і розрізнених, спостережень про деякі грані письменницького хисту. Щодо конкретики аналізу автобіографічної повісті, в якій закладено потенціал трактування еволюції творчого діалогу між подружньою парою, то тут надто мало зроблено. Та й дослідницька практика спеціально не зосереджувалася на цьому центральному творі Раїси Харитонової, зважаючи ще й на невелику кількість присвячених йому публікацій. Так, у рецензії Є. Барана «Раїса Харитонівна «Я вийшла заміж за поета» висловлена слушна думка: «Це одна з тих книг, які залишаються не тільки в контексті історії літератури, а й у контексті моралі літератури (виходячи з тези Чеслава Мілоша «література для людини, а не людина для літератури»)» [4, с. 613].

Отже, потреба в системному і ґрунтовному аналізі творчості сучасної авторки далеко не тільки не вичерпана, а й перебуває на стадії законотвірності зростання. Цим зумовлена **актуальність** пропонованої до друку статті, підкореної

ідеї простеження творчого діалогу двох митців у форматі спільної долі. З цією метою повість «Я вийшла заміж за поета», в якій тема творчого діалогу є домінуючою й інтерпретованою в тексті – підтексті – надтексті, вивчається в єдності змісту і форми.

До того ж такої постановки теми стосовно творчості і Леоніда Талалая, і Раїси Харитонової немає, а вона вельми важлива як у життєвих обставинах і колізіях обох, так і як об'єкт художньої версії повісті. А тому її обстеження і трактування в пропонованій статті є новаторським і актуальним для розуміння внутрішнього світу та психології творчості митців, об'єднаних сімейними узами, що, однак, не обмежилися цим прагматичним боком, а вийшли далеко за їхні межі, поклавши в основу довготривалих стосунків принцип заміни буденщини на вічні цінності свята взаємообміну творчими імпульсами.

Постановка завдання. Щоб довести роль і значення трактування творчого діалогу двох митців, здійсненого в повісті Раїси Харитонової, автори статті мають на меті виконати низку завдань.

Серед них першорядне місце посідає відтворення філософії творчості, притаманне їхній духовній природі і розвинуте в процесі співжиття.

Не менш важливим є з'ясування жанрової природи твору «Я вийшла заміж за поета», яку найчастіше визначають як твір-спогад. Так, наприклад, Іван Прокоф'єв у статті «Молода марі-хуана, або Штрихи до творчого портрета Раїси Харитонової» наголошує саме таке жанрове визначення: «Психологічною глибиною, неповторним індивідуально авторським колоритом відзначається **повість-спогад** (виділення наше – *В.С., Н.Б.*) «Я вийшла заміж за поета», спогади про М. Вінграновського «З першого погляду і назавжди», оповідки з книги «Триколірна Дуся», цикл оповідань «Я тебе не покину», оповідання і новели 2014–2021 років «Волонтерка», «Краматорськ», «Київ», «Птаство, моє птаство», «Вітчизна», «Сила слова», «Чужий светр», «Макс» та інші. Вони вміщують широкий змістовий спектр (від спогадів про дитинство, життя Донбасу на зламі 1950–1960-х років до складних психологічних колізій у житті мешканця мегаполісу в наш час)» [11, с. 5].

Чи це так, мають на меті з'ясувати авторки статті, навівши аргументи про специфіку теорії жанрової моделі автобіографічної повісті.

Важливо також розібратися в питанні синтезу характерів спарених героїв, як і в тому, як і коли їхні стосунки виходили за межі гармонії.

І, нарешті, з'ясувати функції суб'єкта оповіді – Я – героїні, зреалізовані у формах психологізму.

Виклад основного матеріалу. У центрі уваги книги Раїси Харитонової «Я вийшла заміж за поета» постає, здавалось би, приватна історія подружнього життя відомого поета Леоніда Талалая та його дружини Раїси Талалай, яке тривало 37 років і, безперечно, наклало відбиток на їх мимовільний і стабільний не тільки життєвий, а й творчий діалог. Та запорукою цього творчого дійства мав стати природний потяг і хист дружини до творчості.

Безперечним є той факт, що зміст цієї вистражданої і пережитої впродовж багатьох років подружнього життя книжки всеосяжний. Адже багатогранність тексту, який містить контекст і надтекст, виходить далеко за межі приватної історії кохання / зради двох сердець.

Широкоформатність матеріалу – різноманітних епізодів, трагічних, іронічних і комічних та способи його документально-художньої інтерпретації – притягує чимало аспектів: історії літературного життя 1970–2000-х і пізніших років, мікропортретування багатьох літераторів з близького та далекого кіл спілкування подружжя, описи життєвих реалій тощо, які становлять інтерес, як і значущість та глибина сприйняття текстової матерії книжки «Я вийшла заміж за поета». Масацію поетеса Леся Степовичка, яка в приватному листі так охарактеризувала прозову книжку Раїси Харитонової: «Ваша книга викликає інтерес потрібний: до Вашої особистості, до манери письма, і до Леонідової історії душі» [3 листа Лесі Степовички від 29 січня 2015 р.].

Так, нерозривно пов'язана трьохаспектність книжки характеризує найголовніші грані документально-художньої інтерпретації з погляду творчого діалогу, який виник між близькими людьми та різними талантами, і їх формою вияву, як це мало місце у форматі спільної долі Раїси Харитонової і Леоніда Талалая.

Прикметно, що різнорідні грані творчого діалогу відкриваються читачам автобіографічної прози Раїси Харитонової через фокус сприйняття й осмислення, характерного для властивої їй картини світу та прозаїчної манери авторки книжки. Через те постає спарений образ героя і героїні, спільне життя яких почалося з вересневої зустрічі 1969 року на засіданні Горлівського літоб'єднання, на якому вісімнадцятирічна дівчина дебютувала невеличким етюдом, що, як і вона сама, притягнули увагу поета Леоніда Талалая, що вже чимало досяг, прямуючи до вершин майстерності.

І хоч творчий початок Раїси Харитонової не мав продовження аж до 2014 року, коли у видавництві «Фенікс» з'явилася книжка «Я вийшла заміж за поета», однак їхній стабільний і довготривалий творчий діалог відзначався декількома варіантами: перший – *постійний*, але невидимий, коли взаємоспілкування мало приховано навчальний характер і стало надання імпульсів до власної творчості майбутньої героїні автобіографічної прози; другий – *активний вихід власного мистецького слова* як у поезії, так і в прозі. Отже, виформування самостійного творчого голосу без будь-яких запозичень од надбаного Леонідом Талалаєм тривало впродовж великого проміжку часу.

Таким чином, зрілість власної творчості Раїси Харитонової припадає на 2000-ні роки, коли з'являються твори, викликані до життя болем і стражданням після розриву сімейного життя у травні 2007 року.

Варто навести лише декілька зразків звучання зрілого голосу авторки, зокрема поезії «Медея», що передає біль і страждання після розриву сімейних уз та зради коханого, що призвели до трагічного завершення його життя:

Я зраджена, поганьблена Медея.

Так, наче в судний день Помпеї

з розламини душі моєї – магма.

Я прагну, прагну з усієї сили погамувати біль свій.

Хіросіма у мене в грудях.

Милий, за що?

За що мені від тебе оці муки, цей чорний біль?

Я – мов зруйнований Чорнобиль.

Я – морок звідусіль.

Як пограбована до нитки іноземка,

як смертю підперезана чеченка,

я – грізна безгомінь.

Я – озеро Сиваш, з якого не напиться.

Але із попелу постане фенікс-птиця!

І схочеш, схочеш ти їй в очі подивитись
їй перечитати схочеш фоліант.

Та буде пізно. Пізно.

Пізно – вуглина зрадженого серця тверда.

Тверда. Твердіш за діамант [17, с. 31–32].

І хоч у заголовку статті спеціально винесено одну грань змісту книжки – особливості творчого діалогу між знаменитим поетом (лауреатом Національної премії України імені Тараса Шевченка (1993) за збірку віршів «Вибране», лауреатом Літературної премії імені Володимира Сосюри та Літературної премії «Князь роси» імені Тараса Мельничука) та його дружиною –

поетесою і прозаїком, творчість якої актуалізувалася значно пізніше, фактично після розриву подружнього життя.

За всієї неспівмірності талантів та особливостей входження у літературний процес (раннього в Леоніда Талалая та доволі пізнього в Раїси Харитонові); за всієї різниці в літературній освіті (два роки провчившись у Літературному інституті імені М. Горького та перейшовши на Вищі літературні курси, Леонід Талалай здобув мистецьку школу, що багато в чому піднесла на вищий щабель рівень його письма. Тим часом Раїса Талалай, економіст за освітою, відчуває дискомфорт від нестачі спеціальних філологічних знань, зокрема мистецьких) вельми помітні як відбиток духовного спілкування і паралелі в їх творчості, які розкриваються через фокус книжки «Я вийшла заміж за поета».

Адже тут є й авторське «Я» прозаїка, і вглиблення у постать та мистецькі надбання поета, що жив поруч, і вияскравлення окремих мікросюжетів, пов'язаних із постійним і тимчасовим колами спілкування (письменниками Олегом Орачем, Миколою Вінграновським, Любов'ю Голотою, Володимиром Базилювським та іншими).

Саме тому в статті наголошується специфіка творчого діалогу між двома митцями з різним тембром звучання мистецького голосу, зокрема поетичного, і творчою манерою письма.

Це становить **мету і завдання, предмет і об'єкт** наукового осмислення домінантних властивостей творчого почерку, який формувався на спорідненому ґрунті та зумовлений оригінальністю саморозвитку.

Універсальний принцип циклічності, властивий законам природи, виявляється по-особливому діяльним у літературному процесі, співучастю в якому пов'язані митці. Так, у його розвитку періоди художньо-фантазійного начала поступаються документально-мемуарному чи химерно й неоднозначно поєднуються в синтезі, продукуючи на виході мистецтво, засноване на реальних подіях, чи й так зване реаліті-шоу в телевізійному вираженні (програми «Міняю жінку» та «Одруження наосліп»).

Відомо, що в перехідні або кризові періоди суспільних зламів на перший план виходить саме мистецтво non-fiction, попит на який зростає в рази. Хоча літературне життя Раїси Харитонові поки що перебуває на марші, однак її і поетична, і прозова творчість у сучасному літературному процесі України, і її мистецький здобуток посів окрему й самобутню нішу.

Незважаючи на скромність, негучність її мистецького голосу, репутація талановитої письменниці за нею закріплена, попри, здавалось би, неминучу роль другого плану в подружньому тандемі геніального поета Леоніда Талалая та його дружини Раїси, яка не стала «забутою тінню» (Леся Українка) свого знаменитого чоловіка. Ось як про це говорить сама авторка:

На спаді сонця, у кінці життя

Перечитаю Тютчева і Фета.

Пробачу зраду. Розпочну з нуля.

Я інша. Вільна. Я не тінь поета –

рай-птиця я, що загубила небо
у хащах буднів, в суєті буття.

Хай, любий, буде добре все у тебе.

Господь тобі суддя [17, с. 77] (виділення наше – В.С., Н.Б.)

І хоча її проза викормлена, як пелікан, кров'ю власного серця, вона є не тільки самобутньою, а й інтелектуальною та емоційною поживою далеко не вузького кола як близьких до мистецтва людей, так і доволі віддалених од нього, бо приватна історія виходить за вузькі рамки однієї долі, стаючи історією терапевтичної дії у сфері гармонізації людських стосунків.

Виходячи зі специфіки автобіографічної прози Раїси Харитонові, що є об'єктом аналізу в запропонованій статті, **предмет** дослідження становить спеціальне вивчення художньої манери письменниці, яка дається взнаки в її головних складниках творчого голосу.

Оскільки метою статті є аналіз важливості такої прикмети прозового мистецтва авторки, як рівень автобіографічного начала і специфіка його вияву в повісті «Я вийшла заміж за поета» та дослідження оригінальності жанрової природи прозових творів Раїси Харитонові загалом, то варто зосередитися на теоретичних аспектах жанрової моделі, якою оперує Раїса Харитонівна-прозаїк.

Згідно з літературознавчою класифікацією більша частина прозової творчості Раїси Харитонові належить до розряду автобіографічної, суть якої полягає у низці ознак, серед яких:

1. Збіг автора (авторської позиції) і героя (героїні). Це найважливіша риса автобіографічних творів, на думку В. Саєнко, яка в праці «Риси автобіографічної повісті» визначає цю особливість як «збігання характеру пізнавального з характером пізнаваним. Єдність цих двох характерів настільки міцна, настільки специфічна, що створює сплав особливого виду автобіографічності» [13].

2. Широко інтерпретоване авторське «Я» в специфічній манері оповіді, в якій на перший план виходить суб'єктивне начало. Тим більше, що «мистецтво дає право на гармонію суб'єкта, пізнавальної особи і пізнаваного явища. Функція пізнавального суб'єкта в художній творчості – активна, творча, перетворювальна. Особливість митця, його внутрішній світ, його суб'єктивність входять у творчий процес як зміст, а не тільки як форма» [13].

3. Вельми прикметним є «процес перетворення правди життєвої в правду художню, що передбачає існування не тільки документальності як першооснови автобіографічного твору, а й правди думок і почуттів. І в цьому полягає одна з рис автобіографічної повісті, яка побудована не тільки на фактах, а й на почуттях – «на цілком законних емоціях, що виникають у процесі драматичної оповіді, факти можуть бути втрачені з майже неможливою легкістю, але одного разу пережите душевне хвилювання не забувається ніколи» [16, с. 335].

4. Характерна сюжетобудова, що відзначається бурхливим переданням емоційної сфери героїні, яка активно реагує на реальні події, які мали місце в її житті. Адже життя авторки-героїні визначає сюжетну лінію повісті «Я вийшла заміж за поета». Саме воно і є розвитком дії твору. Сюжет у повісті Раїси Харитонові визначається фактами спільної долі – біографій героїв. Тим часом історія внутрішнього життя центральної героїні є композиційним центром оповіді. Тому-то так інтенсивно і художньо переконливо постають у повісті діалектика душевних імпульсів, тонка інструментовка психічних станів, розкритих найбільш вдало за допомогою внутрішнього і звучного мовлення, оформлених у нерозривному зв'язку солілоквиуму – діалогу – полілогу. Це змушує читача активно співпереживати і відчувати те, що й герої.

Повість «Я вийшла заміж за поета», будучи тематично різноманітною, характеризується цілеспрямованим фокусуванням трьох домінуючих аспектів їх документально-художнього розв'язання, адже авторка, досліджуючи психо-інтимний світ жінки, виносить на поверхню твору такі проблеми, як, по-перше, особливості кохання, яким упродовж 37 років подружнього життя були поєднані спарені герої, по-друге, різні рівні творчого діалогу, зокрема форми діалогічності, які зумовлюють *поліфонічність* повісті в бахтінському значенні слова.

Характеризуючи інтерпретаційну модель наскрізної теми кохання, розгорнуту в повісті у формі антиподичної пари «кохання – зрада», не

можна не помітити суголосність її трактування з логікою думок французького письменника Стендаля, сформульованих у славнозвісному трактаті «Про любов».

Міркуючи про різновиди найінтимнішого людського почуття любові, Стендаль на основі зібрання багатьох розповідей та прикладів із художньої літератури, мистецьких варіацій на цю тему визначає п'ять різновидів: 1) любов – пристрасть; 2) любов – притягання (збаблення); 3) фізична любов; 4) любов – гордіня; 5) любов – дружба. Подаючи цю класифікацію, автор роману «Червоне і чорне» вдосконалює її описом фаз розгортання періодів любові, серед яких є *захоплення, надія, народження почуття, його перша і друга кристалізація, поява сумнівів, національна специфіка любові* тощо.

Прикметно, що герої повісті через ці кола любові своєрідно проходять, долаючи не тільки вікові межі, а й життєві труднощі і перепони, якими було сповнене божественне життя талановитого поета, психологічно точно описане через фокус його сприйняття закоханої жінки. І хоч твір Раїси Харитонові є не ілюстрацією стендалівської теорії любові, а кардіограмою душі конкретної особистості, яка, прагнучи сімейного щастя і маючи мистецький талант, піднялася до рівня паритетного творчого діалогу.

Як показує логіка повістєвої оповіді, героїня проходить складний і суперечливий шлях, аби за рівнем освіти, широти знань, культури власної творчості стати на схожий, подібний до чоловікового, щабель.

Якщо на етапі зародження почуття автобіографічна героїня твору, за якою вгадується реальна постать Раїси Харитонові, захоплена огромом знань і поетичним обдаруванням Леоніда Талалая, переконливо передає різницю в їх світогляді та мисленнєво-чуттєвій сфері, у виборі пріоритетних цінностей, то з часом вона «своїм життям до себе дорівнялась» (Леся Українка), тобто подолала різницю з успішним чоловіком. Саме тому книжка «Я вийшла заміж за поета» дає найповніше уявлення про метод психологічного аналізу і про постановку психологічних проблем, які отримали поглиблену художню репрезентацію в усій творчості авторки.

Варто навести декілька прикладів, які ілюструють первісну різницю між ним і нею: «Досі дивуюсь, як ми, такі різні, одружилися: між нами чорніла не тільки вікова прірва (мені вісімнадцять, йому двадцять дев'ять), а й інтелектуальна (сьогоднішньою мовою – це десять моїх кілобайтів проти його десяти гігабайтів)» [17, с. 100–101]

або «З дня у день мій Пігмаліон кучерявив мені мізки: учив читати поміж рядків, думати, аналізувати. Брехати не буду – не зразу все розуміла, бо, як і у всіх вісімнадцятиліток, у мене в голові були речі більш важливі: танці, кіно, цілунки по-дорослому, книжки Емілі Золя, Гі де Мопассана, Теодора Драйзера, які прочитувались за дві-три доби (бо черга ж!). А він мені – Селінджера, Хемінгуея, Уїтмена, Вінграновського, Мовчана, Драча, Коротича, Ліну Костенко, Світлану Йовенко, Ірину Жиленко... А він мені – про Бергмана, Фелліні, Довженка, про репресії, голодомор, УПА... Інколи заговорював до памороків – ану посидьте з розумним писком чотири години мовчечки й очі в очі, не маючи що відшукати у своїх десяти кілобайтах і боячись судомним позіхом (від перенапруження!) образити вчителя. Проте я була сумлінною і читала не тільки ті книжки, які він мені давав, а ще й перед сном училася у словник української мови. Деякі слова були такими місткими, запашними, яскравими (ирій, крайнеба, кушпела, нетеч, кухта, хляповиця, чорторій... – а?!), що моя уява вибухала феєрверками образів. Я закохалась. У мову. І почувши правдиву трагічну історію України, почала розмовляти виключно українською» [17, с. 101–102].

Іронічна тональність, якою розпочато оповідь із перших сторінок, міниться різними фарбами, наближаючи читача до героїв, їхньої історії кохання і налаштування принципів гармонійної гендерної рівноваги.

Заголовок повісті, вельми безпретензійний, із винесенням на перший план Я-суб'єкта оповіді й обставин його буття, закладених у конструкції речення, швидко переростає у постійний діалог із «Ти».

Саме діалогічністю зумовлено розкриття теми творчого спілкування як основи життєвих цінностей шлюбного співіснування.

Ідею творчого діалогу виносив і заклав у фундамент родинних цінностей старший за віком і досвідчений за мистецьким набутком Леонід Талалай. Ось як про це пише авторка повісті «Я вийшла заміж за поета»: «Він освідчився мені у дивний спосіб: сказав, що *мріє про двоголосу книжку*, якої ще у світі не було, коли мій вірш, моя душа переключатиметься з його (ага, так я й повірила: немаленька, про «золоті гори» чула!..). Що, маючи такий талант (який «такий»? Ну написала два-три віршика), мені треба вчитися, а не заміж виходити. Оце так! Жодного разу не поцілував... і – пропонує виходити за нього! Дякую» [17, с. 102–103] (курсив наш – В.С., Н.Б.).

Відавторські коментарі, розсіпані по тексті у вигляді реплік у дужках, постійно діалогізують оповідь, що інструментує сутність спареності героїв.

Орієнтир на творчий діалог, виплеканий Поетом і органічно підхоплений його дружиною, що був покладений в основу шлюбу, як показано в повісті, дав плоди. Здійснення задуму, яким був одержимий герой автобіографічного твору, його радувало і давало натхнення діяти й далі в цьому ключі.

Це добре унаочнила Світлана Йовенко у своїй лаконічній статті під промовистою назвою «Головний свідок»: «Так, коли Раїса Талалай – уже авторка першої книжки прози – опублікувала в «Березолі» чи то повість, чи то есей, чи то спогади про незабутні й часом пікантні сторінки свого подружнього життя, я, зустрівши Леоніда Талалая, привітала його з творчим успіхом вихованої ним української Жорж Санд. Мовила про чіпку пам'ять авторки, професійну увагу до деталей, часто влучні, просто-таки режисерські замальовки, а головне – почуття здорової самоіронії, гумору в побутових описах, водночас і мудрої шанувальниці поетичного дару чоловіка, високої оцінки його творчого потенціалу та усвідомлення місії поета перед українською літературою. Далеко не в кожній родині письменника живуть ці необхідні якості, що неабияк позначаються на самій можливості віддаватися творчості, а то й вирішувать творчі долі» [17, с. 98].

Яскраве свідчення творчого діалогу, закладеного в подружнє життя Талалаїв, в інтерпретації Світлани Йовенко насичене ідеєю делікатного розтлумачення того, наскільки важливим і доленосним був цей діалог, продовжений і після відходу Поета у вічність: «Це свідчення вкрай важливе, аби не дати обивателям лізти у чужий сад з убогими брудними пересудами, а літераторам – друзям небіжчика – не намагатися творити з образу живого поета мумію, або лубок, або ж спрощений на вітчизняний копил гламурний варіант свободолюбного наставника новітньої Лоліти» [17, с. 99].

Цікавим є свідчення реакції поета на похвалу літературних успіхів дружини як авторки повісті «Я вийшла заміж за поета»: «Нахиливши голову, зі сльозами на очах (від вітру?) він із цікавістю, ніби сторонній, вслухався в те, про що я говорила, підтакував, підхихикував у прокурені вуса, і обличчя його тої миті було таким сором'язливо-щасливим («Вона така!»), ніби я розповідала йому сторінки не його власного, а навіки закарбованого чужого щастя, втіленого в невігданій любові» [17, с. 99].

Висновки. Не приховуючи правду факту і долі, Раїса Харитоновна створила текст, який увіковічний пам'ять жіночого серця, що стоголосо відгукнулося на діалогічну природу стосунків, в основу яких закладена гранична кришталева щирість, яка струменіла з поезії її коханого й учителя в літературі Леоніда Талалая.

Прикметно, що цей діалог подовжений у часі, репрезентує життя поета після смерті, здатного оновлюватися і розвиватися уже за обставин ХХІ століття. На жаль, не все багатство відтінків знання про автобіографічну повість Раїси Харитоновної з'ясовано з належною повнотою, що майже неможливо в одній публікації, спрямованій на аналітико-критичний дискурс викладу. Це може стати початком серії друків на потужну й цікаву тему.

Підсумовуючи, варто коротко зупинитися на аналізі природи стійкої діалогічності, що пролягла між двома творчими особистостями і вилилася у поліфонічне звучання тексту. Завдяки поліфонії в трактуванні генеральних тем (кохання / зради і налаштування творчого діалогу) відбулося особливо активне розширення власної свідомості авторки, яке, за М. Бахтіним, мало привести (і привело!) до освоєння нових об'єктів у повісті – людських типів, характерів, природних та суспільних явищ. При цьому на кін оповіді винесено «діалогічне спілкування з повноправними чужими свідомостями й активне діалогічне проникнення в незавершені глибини людини» (М. Бахтін).

Не менш важливий висновок про жанрову модель твору Раїси Харитоновної, адже життя авторки-героїні, унаочнене в історії кохання, визначило як центральну сюжетну лінію повісті «Я вийшла заміж за поета», так і її композицію, в основі якої – динаміка розвитку почуттів від первісного спалаху до затухання й вигорання емоцій. Відомо, що розвиток сюжету в автобіографічному творі визначається спільною долею – біографіями героїв, особливо самої ж Раїси Харитоновної, життя якої розпросторювалося під сузір'ям знамого поета-шістдесятника.

Тим часом історія життя авторки-героїні є композиційним центром оповіді, в основі якої – діалектика душевних імпульсів, тонка інструментовка психічних станів, розкритих найбільш

вдало за допомогою внутрішнього і звучного мовлення, зокрема солілоквиуму, як і діалогів та полілогів.

На конкретному прикладі в статті з'ясовано різницю між автобіографічним твором і власне біографією. Коли традиційна автобіографія характеризується простим переказом основних подій у хронологічній послідовності, то автобіографічна повість емоційно насичена, мотивує вчинки і дії спарених героїв, розкриває психологічно багату картину розмаїтих почувань, змушує читача співпереживати і відчувати все те, що відчують герої.

Спеціально не називаючи прізвищ митців, які продуктивно працюють на сучасному етапі розвитку української культури у сфері синтезу художнього і документального начал, у статті досліджено один із класичних зразків автобіографічної прози члена Національної спілки письменників України Раїси Харитоновної (лауреата премії імені В. Сосюри, «Благовіст» та премії Українського Вільного Університету (США), авторки чотирьох поетичних збірок – «Чорна перлина» (2008), «Ще все можливо» (2011), «Життя без жодної підказки», «Перетинаючи межу» – та двох прозових книг («Триколірна Дуся», «Я вийшла заміж за поета») (посередню, власне, центральну ланку посідає в останній автобіографічна повість), низки оповідань під загальною назвою «Я тебе не покину» та нещодавно надрукованого у «Березолі» оповідання «Вітчим» (2021, № 2).

Оскільки Раїса Харитоновна за своїм психотипом була близькою до Леоніда Талалая, між ними у творчому діалозі пролягла низка паралелей. Так, такі риси його таланту, як помічені В. Базилевським у статті «Вимкнення світла» – *больовий поет* [1, с. 614], лірик, який думає [1, с. 618], здатність створювати «*документарій душі, яка б'ється в судах, шукає рятівного виходу*» [1, с. 621], по-своєму виявляються в поезії і прозі Раїси Талалай.

Наприкінці діалогу з автобіографічною повістю «Я вийшла заміж за поета», що стала предметом спеціального дослідження, хочеться завершити висловом-зверненням Остапа Вишні до читачів драм Миколи Куліша: «Читайте поезію і прозу Раїси Харитоновної!»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базилевський В. Вимкнення світла (Леонід Талалай). *Талант і талан: Есеї, статті, інтерв'ю, діалоги*. Київ, 2021. С. 612–624.
2. Базилевський В. Шлях до себе: передмова. *Життя без жодної підказки*. Київ, 2015. С. 3–8.
3. Базилевський В. Імпресії та медитації. *Українська літературна газета*. 2021. № 13 (305). С. 5, 19.
4. Баран Є. Раїса Харитоновна. «Я вийшла заміж за поета». *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2015. № 2 (30). С. 613–616.

5. Голота Л. Передмова. *Харитоновна Раїса. Чорна перлина*. Київ, 2008. С. 3–5.
6. Дімаров А. Вступне слово. *Талалай Раїса. Триколірна Дуся*. Оповідки. Київ, 2005. С. 5–6.
7. Дроздовський Д. Світ, підсвічений сльозою. Передмова. *Харитоновна Раїса. Перетинаючи межу*. Київ, 2021. С. 3–12.
8. Дроздовський Д. Поезія внутрішнього споглядання. *Українська літературна газета*. 2011. № 20 (52). С. 6.
9. Йовенко С. Головний свідок. *Харитоновна Раїса. Я вийшла заміж за поета*. Київ, 2014. С. 98–100.
10. Прокоф'єв І. «Коли до фарб домішана душа». *Українська літературна газета*. 2017. № 23 (211). С. 17.
11. Прокоф'єв І. «Молода марі-хуана, або Штрихи до творчого портрета Раїси Харитоновної». *Літературна Україна*. 2021. № 21 (5904). С. 5.
12. Прокоф'єв І. Поетика Леоніда Талалая. Кам'янець-Подільський, 2006. 160 с.
13. Саєнко В. Риси автобіографічної повісті URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/21476>.
14. Скуратівський В. Із нотаток довкола доробку Раїси Харитоновної. Замість вступу / Харитоновна Раїса. *Ще все можливо*. Київ, 2011. С. 193–202.
15. Степовичка Л. Лист. 2014. 1/2 грудня.
16. Стоун І. Біографіческая повесть. *Альманах «Прометей»*. Москва, 1966. Т. 1. С. 301–337.
17. Харитоновна Раїса. *Я вийшла заміж за поета*. Київ, 2014. 351 с.
18. Харитоновна Раїса. *Чорна перлина*. Київ, 2018. 109 с.